

НАСТОЈАЊА КОТОРСКЕ ОПШТИНЕ ОКО ОСНИВАЊА ЦЕНТРАЛНЕ БОЛНИЦЕ ЗА БОКУ СРЕДИНОМ XIX ВИЈЕКА

Као што је и у даљој прошлости — било у вријеме домаће немањихке, владавине, или каснијег угарског, босанског и дуго-трајног млетачког владања — которска општина самоиницијативно и самостално дјеловала у односу на стварање разних институција, па и здравствених, неопходних у развоју муниципалног устројства и живота, тако ће она и за вријеме аустријске владавине покушавати да истакне своју иницијативу и у односу на здравствене потребе краја, и у том смислу се залагати и за такве подухвате који су у централистичкој Аустрији излазили из оквира локалних, општинских, надлежности и које су старије аустријске власти рјешавале само путем сопствених иницијатива и настојања, водећи при томе више рачуна о политичком и државном опортунизму, него о стварним потребама појединих крајева и мјеста пространог царства.

Са више наде него за вријеме Метерниха, па затим Баховог бирократског апсолутизма, када је свака иницијатива која је долазила од народа или његових представника не само унапријед била осуђена на пропаст него је изазивала и подозрење, вијећници Которске општине су последије царске „дипломе“ од 20. октобра 1860, која је „гарантовала слободе“, показали више иницијатива како на политичком, националном, просвјетном и економском, тако и на здравственом пољу, упорно настојећи, сем око буђења народне свијести, и — поред много чега другог — око оснивања више гимназије,¹ трговачке коморе и опште централне болнице за Боку.

Послије дугих измјена мишљења и настојања да се избебе најсретнији и најбржи пут, вијећници Которске општине су у циљу остваривања своје намјере оснивања једне централне болнице за Боку, одлучили да се 14. маја 1862. године обратe свим бокелским општинама, и то: будванској, херцеговској, рисанској, перашкој, прчањској, добрутој, паштровској, грбалској, кртољској, луштитчкој и муљанској, представком на италијанском језику, који је тада у овим крајевима био службени језик, за чије је елиминисање, и увођење српскохрватског језика као

¹ О овоме види детаљније у мом чланку *Затјев Которске општине из 1862. године за отварање гимназије*, Историјски записи, св. 1—2, 1957, стр. 309—314.

наставног и административног у општинском пословању, већ у которској општини била почела упорна борба. Ову веома интересантну представку доносимо у нашем преводу:

„Пошто је сузбијен и забрањен систематски дух, који је кочио сваки корисни подухват, то је општинама, иако се још није реформисало њихово устројство, дата могућност слободнијег и живљега дјеловања.

Била би неопростива грешка не искористити новостворене услове, тим више што, у борби против духа прошлости, јавне дјелатности се морају нужно усредсредити у представничким тијелима, међу којима се по важности истичу општине због тога што оне најбоље познају народне потребе, те се као такве требају и ангажовати да би се те потребе узеле у разматрање и правилно ријешиле.

Будући да је дошло толико жељено вријеме када можемо ефикасно дјеловати, измјена мисли, срдачно и сложено уједињавање, активност и колективно настојање су фактори који се не смију занемарити ако се жели обезбиједити уважање, утицај и морална снага, без чега би се узалудно очекивали драгоцени резултати.

У нади да ће општине бококторског округа, увиђајући потребу, и потакнуте опортунешћу напуштања једног стања фаталне неактивности, заједнички хтјети усмјерити своје напоре у остваривању циљева од опште користи, Општина Котор са задовољством пружа иницијативу за једну присну и јотворену измјену мисли у сврху постизања сагласности и једнодушности у једном питању од животног интереса, оснивању болнице за читав округ бококторски.

Не постоји неки иоле знаачјнији крај, а међу културним народима ни мјесто нижег реда, које не би имало једну властиту установу која олакшава људске патње.

Само бококторски округ мора с времена на вријеме уговарати прихватање и лијечење људи у другим окрузима, мада би оним истим издацима, које сада сноси у ову сврху, могао издржавати једну своју болницу, ако би му к томе још царска дарожљивост дозначила из фонда неке државне лутрије или из било којег другог наслова једну прикладну дотацију за зграду и намјештај.

Да би се усрећио крај једном тако благотворном и неопходном установом, Општина Котор сматра потребним да истакне слиједећи план:

1) Удруживање свих бокелских општина у тражењу окриља и помоћи од његовог ћесаро-краљевског и апостолског величанства Фрања Јосифа I;

2) Подићи, у случају да се успије, зграду за болницу у овом главном мјесту округа или у неком другом мјесту његове територије;

3) Бесплатно администрирање болнице, што би се повјерило једном од секретара неке од градских установа;

4) Бесплатно лијечење од стране општинског љекара (остали би били плаћени);

5) Трошкови исхране болесника, набавка лијекова, освјетљење, плаћање нижег персонала и разни други трошкови подмириваће се, по правилу, окружним приносима.

Нека изволи та поштована општинска управа изразити се по овом питању, те ако би жељела да се придружи настојањима за оснивање болнице, биће јој, пошто постигнемо повољан одговор, достављена представка на потпис“.²

Од одговора на горњу представку успјели смо пронаћи одговоре само ових општина: Пераст, Доброта, Муо, Прчањ, Луштица, Будва и Грбаљ,³ што не значи да остале општине нијесу одговориле. Сви ти одговори не само да су изражавали пуну сагласност са иницијативом Которске општине већ су обећавали и сву могућу помоћ, као и нарочито хвалили започету акцију.⁴

Један од ових одговора (прчањски) примјећује да није праведно оптеретити општинског љекара и једног секретара бесплатним ванредним дужностима, већ да би у накнаду за њихов труд такође требали учествовати сви становници округа бококоторског.⁵

Занимљиве концепције, изражене како у апелу которске општине, тако и у одговорима на овај апел, о узајамној солидарности у рјешавању једног тако крупног социјалног проблема, са предвиђањем бесплатног и гарантованог лијечења, заиста представљају у неку руку претече оних критеријума на чију ће се примјену још дуго и дуго чекати.

Концепције заједничке бриге о здрављу у Котору су представљале традицију много вијекова стару. Још которске статутарне одредбе, донешене у XIV и XV вијеку, су предвиђале обавезно и бесплатно учешће грађана у заштити народног здравља, које је у прошлости често угрожавано разним епидемијама. У таквим случајевима учешће у спровођењу мјера које је прописао которски Здравствени магистрат не само да је било бесплатно већ и веома опасно по живот.

Иако смо упорно трагали, нијесмо пронашли документа која би нам говорила о корацима које је Которска општина предузела по добијању сагласности од осталих бокељских општина, али иако смо, како ћемо касније видјети, констатовали да је једна представка цару много касније упућена, ипак не искључујемо могућност да је једна таква представка могла услиједити и 1862. године, као и да је иста више пута понављана.

² Историјски архив у Котору (ИАК) — Фонд општина Котор (ОК), фасц. XXI, бр. 287.

³ Исто, фасц. XXII, бр. 26.

⁴ Исто, фасц. XXII, бр. 26 прилози од 1 до 6.

⁵ Исто, прилог 1.

Из једног документа се констатује да је већ 1. јануара 1863. године при Општини Котор био заснован фонд, и да је у њему из наслова једног завјештања било 100 фијорина, „за једну болницу која ће бити подигнута у овом граду“.⁶

На сједници од 17. фебруара 1864. општинско вијеће, рјешавајући по првој тачки дневног реда, донијело је одлуку да се образује један одбор од девет чланова из редова општинских вијећника, са задатком да „изради елаборат о подизању једне болнице у Котору и да испита правне и економске проблеме у вези са овим подизањем“. Затим се овом одбору даје овлашћење да може кооптирати и друге чланове које ће изабрати међу најинтелигентнијим људима из града и читаве Боке. Одлучено је и то да елаборат који буде израдио поменути одбор треба подвргнути ревизији општинског вијећа, које треба да одобри извршење одговарајућих послова од стране општинске управе. На крају је Вијеће именовало у Одбор слиједеће чланове: Јована Јакшића, предсједника општине, Марка Бензона, Лазара Бербера и Марка Стефановића, помоћнике предсједника општине, и чланове вијећа: Јована Томовића, Станислава Неговића, Јосипа Л. Ђуровића, Луку Трипковића, Луку Пеција.⁷

На својој сједници од 18. маја 1864. Одбор се конституисао овако: предсједник — Стефан Јакшић, референт и секретар — Јосип Луковић. На овој истој сједници одбор је одлучио:

„1) Да се изради један нацрт са детаљним описом радова за једну болницу од 36 кревета у бившој цркви Госпе од Анђела⁸ и њој припадајућем самостану;

2) Да чим буде готов горњи елаборат, господин предсједник закаже другу сједницу;

3) Да дневни ред друге сједнице Одбора буде:

а) Изградња болничке зграде у бившој цркви и манастиру Госпе од Анђела и тражење дијела добити од једне наредне државне лутрије у добротворне сврхе ради трошкова оснивања и дотације болнице;

б) Изградња болничке зграде путем доприноса свих општина бокототорског округа у Мишулићу,⁹ на земљишту конта Крста Ивановића, уколико се не би постигло уступање речене цркве и самостана и уколико се не би добио дио од поменуте државне лутрије.“¹⁰

Дакле, поторска општина је била чврсто ријешена да подигне намјеравану болницу и у случају да не добије помоћ од државе, што је за тадашње врло слабо економско стање Бокелја,

⁶ ИАК — ОК, фасц. XXV, бр. 224/1.

⁷ Исто, фасц. XXII, бр. 242.

⁸ Ову цркву и одговарајући самостан су Французи за вријеме окупације Боке Которске (1807—1814) прво претворили у касарну, а затим у нижу гимназију.

⁹ Локалитет у непосредној близини града, према Доброти.

¹⁰ ИАК — ОК, фасц. XXV, бр. 242/1.

чија је поморска трговина, због фаворизовања Трста од стране Аустрије, била готово сасвим замрла, представљало ако не немогућност, а оно сигурно веома велики терет.

Пошто је Одбор вјероватно сумњао у државну сусретљивост, упустио се у разматрање друге могућности, то јест подизања болничке зграде у Мишулићу на терет бокелских општина. У ту сврху је општински вијећник инжењер Марко Бензон израдио нацрт болничке зграде, који је био готов 25. јуна 1864. Из овог нацрта, заправо из његова три обрасца, види се да је планирана зграда требало да има: приземље и један спрат; у приземљу: дирекцију, лудницу, мртвачницу, три просторије за смјештај убожишта, хигијенске просторије — лијево од улаза; спремиште, кухињу, одјељење за интендантуру, једну велику болничку собу са 16 кревета, хигијенске просторије — с десне стране улаза; на првом спрату с лијеве стране: просторију за љекаре и свештенике, католичку капелу, собу за болничарке, четири собе за заразне болести са 12 кревета, хигијенске просторије; с десне стране: собу за болничаре, православну капелу, магацин за болничке потрепштине, велику болесничку собу са 16 кревета, хигијенске просторије. Грађевина је иначе у облику потковице са пространим свјетларником у средини.¹¹

Уз горње нацрте инжењер Бензон је истовремено поднио и предрачун трошкова, сасвим детаљисан, који је укупно износио фијорина 19.039, укључујући ту фарбарске радове као и израду бунара.¹²

Располажући горњим планом и предрачуном, а у помањкању средстава, Одбор је на својој сједници од 19. јула 1864. одлучио да се ради расправљања одговарајућих проблема позову за 19. августа представници општина Херцег-Новог, Рисна, Пераста, Доброте, Прчања и Будве. На истој овој сједници агрегирани су у Одбор слиједећи чланови: конте Трипо Смекија, Гргур Петровић, витез Нико де Матеи, Шпиро Бјеладиновић, Томо Липовац (касније дугогодишњи и веома истакнути председник Которске општине) и Божидар Буронић. Одлучено је и то да одсутног председника Одбора Јакшића до његовог повратка замјењује Марко Бензон у својству потпредседника.¹³

Дана 19. августа, пошто је била констатовано да би прихватање плана инж. Бензона изискивало средства до којих би се тешко могло доћи, Одбор је, пошто је саслушао представнике наведених општина, донио слиједећу одлуку:

„Пошто Општини и Округу недостају средства за подизање једне болнице;

Пошто су прирези и тако претјерано велики, те није могуће прибјећи новим наметима ради добијања средстава како због изградње болнице, тако и због њеног издржавања —

¹¹ Исто, бр. 378, прилози 11, 12 и 13.

¹² Исто, бр. 378, прилози 14 и 15.

¹³ Исто, бр. 378/5; види и 838/9.

Усваја се јефттинији пројекат,¹⁴ а то је самостан Госпе од Анђела, без цркве;

Савјетује се општинама да се обрате молбом његовом величанству ради уступања реченог манастира у горепоменућу сврху;

Горњој молби приложити технички пројекат и предрачун годишњих трошкова за капацитет од 24 кревета и плаћање персонала, одбијајући онај годишњи износ који се сада исплаћује дубровачкој болници;

Тражити од његовог величанства помоћ која одговара хитности и потреби“.¹⁵

У међувремену, очекујући одговор из Беча, Одбор је вршио извјесне припреме превентивног карактера; тако се, поред осталог, интересирао код дубровачке болнице колико ова има кревета, колико ових кревета током једне године бива у просјеку коришћено „од обичних болести“ и колико износи болеснички дан кад се узму у обзир цјелокупни трошкови болнице.¹⁶ Претпостављамо да је дубровачка болница одговорила на ово тражење али ми нијесмо наишли на такав одговор.

Которска општина је, како смо већ рекли, имала један фонд за изградњу болнице. Не знамо да ли је Одбор успио да га, и колико, повећа. Из једног документа се види да је Општина у стању тог фонда извјестила Финансијску дирекцију у Дубровнику, као органа за контролу, 31. августа 1864.¹⁷

За 21. децембра 1864. Општина је била сазвала сједницу општинског вијећа са првом тачком дневног реда: „Одлучивање по предлогу у вези оснивања једне болнице у овом граду, који је поднио Одбор тиме задужен.“¹⁸

Горњег дана, иако је била присутна потребна већина општинских вијећника, сједница није одржана, пошто се о главној тачки дневног реда (оснивање болнице) није могло расправљати из разлога што су чланови Одбора, као чланови Вијећа, били у већини у односу на остале вијећнике због одсутности једног већег броја ових посљедњих, јер би закључци које би по предлогу Одбора донијело овако састављено Вијеће у ствари било само потврђивање реченог предлога, пошто би без сумње сви чланови Одбора гласали за властити предлог. Из ових разлога сједница Вијећа је одложена за 28. децембра.¹⁹ Ни за расправљање од 28. децембра 1864, као ни за друга расправљања у Одбору и Вијећу, која су сигурно услиједила, нијесмо пронашли одговарајуће документе.

¹⁴ И овај пројекат је сигурно био припремљен, али га ми нијесмо успјели пронаћи.

¹⁵ ИАК — ОК, фасц. XXV, бр. 378.

¹⁶ Исто, бр. 378/2.

¹⁷ Исто, фасц. XXVI, бр. 203.

¹⁸ Исто, бр. 370.

¹⁹ Исто, бр. 398.

Први наредни помен у вези са намјераваном изградњом болнице на који смо ми до сада наишли је од 24. октобра 1865. Он се налази у акту предсједника Општине о сазивању сједнице Вијећа за 30. октобра, на чијем дневном реду је било предвиђено и расправљање о фонду за изградњу болнице.²⁰

Одмах по стицању у Котор вијести да је цар својом одлуком од 14. маја 1866, рјешавајући ко зна коју од понављаних молби Которске, односно бокелских општина, у познате нам сврхе, одлучио да се за изградњу которске болнице „и на утемељење њене закладе одреди један дио добитка од државне лутрије“,²¹ била је заказана сједница општинског вијећа на којој је било предвиђено одлучивање у вези ових, дневним редом фиксираних, предлога: „Да општинска управа у сагласности са другим општинама округа, изврши све потребно у циљу постизања слиједећег: што је могуће прије основати и саградити једну окружну болницу у Котору; крајем године да престане лијечење болесника овог округа у дубровачкој болници и да се предвиди све што је потребно како би се у међувремену (до изградње болнице) болесници овог округа привремено могли лијечити код куће“.²²

На сједници општинског вијећа од 6. јуна 1866, по реферисању просједника Шпира Бјеладиновића, једногласно су прихваћени већ наведени у дневном реду истакнути предлози. Из записника са ове сједнице Вијећа закључује се и то да је у циљу остваривања одлуке да се болесници из Боске више не лијече у дубровачкој болници, ријешено да се износио који је био предвиђен да се за идућу годину плати дубровачка болница, провизорно оснује у Котору једна болница од 12 кревета, која ће задовољавати нужне потребе до оснивања централне болнице за Боку.²³

И оснивање ове провизорне болнице которској општини је представљало осјетне потешкоће, тако да она и у марту 1867. брине о њеном смјештају, преговарајући са једним которским грађанином закуп једне троспратне зграде »ad uso d'ospedale provvisorio«.²⁴

Ни у јулу 1867. није била основана провизорна болница, иако је била необично потребна за смјештај обољелих од колере. Да би се сузбило ширење ове заразе, на брзу руку је Општина успјела да успостави средином јула једну сасвим провизорну болницу, или, боље, прихватилиште колерозних, и то у једном спрату касарне на Гурдићу (у близини јужних градских врата), који јој је уступљен од аустријске војне команде под условом

²⁰ Исто, фасц. XXIX, бр. 201.

²¹ Исто, фасц. XLV, бр. 201/1.

²² Исто, фасц. XXXI, бр. 149/1.

²³ Исто,

²⁴ Исто, фасц. XXXIII, бр. 158.

да се она побрине за смјештај војника.²⁵ Пошто је прошла опасност од колере, ова привремена болница је расформирана, јер су просторије морале бити враћене војсци.²⁶

Као и ранијих година, тако и у наредним, Општина ће често на својим сједницама Вијећа расправљати о фонду „управљеном на благодаће болнице која ће се подигнути у овоме граду“, како је, први пут на српскохрватском језику, истакнуто у дневном реду сједнице заказане 22. октобра 1870. године,²⁷ никако не одустајући од своје намјере, у чијем спровођењу је наилазила на непремостиве тешкоће.

Царска одлука од 14. маја 1866, којом је, као што смо већ видјели, било одређено да се за градњу централне болнице за Боку додјељује један дио прихода од државне лутрије, није била извршена, па је послје дугог чекања Општина одлучила да још једном понови своју молбу и у истом смислу доставила је 20. маја 1871. бокељским општинама слиједећи распис на нашем језику:

„Кад је ово обћинско Управитељство године 1865. саставило на његово величанство цара и краља нашега молбеницу да милостиво достоји наредити да се дијел од добитка ћ. кр. државне лутрије намијени у корист закладе за которско-бокељску болницу, извољело је то славно обћинско Управитељство уз нас пристати и подписати по свога велепочитаног начелника ону молбеницу.

Његово величанство цар и краљ наш достојао се услишити ону молбу. Али, ово Управитељство, у корист своје обћине и у корист цијеле Боке, желећи да буде што прије болница наша учествовала у добитак лутрије, саставило је у то име приложеноу молбеницу на величанство цара и зато умољава то славно обћинско Управитељство да би опет благоизвољело уз нас пристати, па подписати и ову молбеницу ка и прву, па ју што прије амо повратити“.²⁸

Упорно форсирајући српски језик у которским школама и у својој администрацији, и то дотле да је одбијала и примање дописа писаних на њемачком и италијанском језику које јој је слало аустријско Окружно начелство у Котору, Општина је и горепоменућу представку цару такође написала на нашем језику, који сматрамо вриједним донијети овдје у цјелости:

„Величанство цару, краљу и господару²⁹ премилостиви!

Ваше је величанство примилостиво достојало превишњом и најмилостивијом одлуком од 14. маја 1866. наредити да се на саграђење которске болнице и на утемељење њезине закладе од-

²⁵ Исто, бр. 498.

²⁶ Исто, фасц. XXXIV, бр. 172.

²⁷ Исто, фасц. XLII, бр. 172.

²⁸ Исто, фасц. XLIV, бр. 86.

²⁹ Међу својим многобројним титулама, цар је придржавао и титулу „Господар Котора“.

реди један дио добитка од државне лутрије намијењене наредбом премилостивога величанства вашега на добротворне сврхе.

Препокорни и вазда вјерни поданици вашега посвештеног величанства, заступници вашијех опћина бокелских, окријепљени оним изражајем премилостиве, великодушне, најмилије очинске љубави, — дочим у име своје и у име цијелога бокелскога народа најсмјерније изјављују премилостивому царском, краљевском и господарском вличанству вашем најсрченију (!) поданичку синовју (!) захвалност, — усуђују се препонизно умолити посвештено царско, краљевско, господарско величанство ваше да би најмилостивије достојало обазријети се на сиромашно стање Боке и на силну потребу да се што прије у Боки сагради једна болница, па премилостиво наредити да болница которска буде што прије учествовала у добитак од једне државне лутрије намијењене у добротворне сврхе“.³⁰

Горња представка, потписана од начелника Которске општине, сада Шпира Бјеладиновића, и предједника осталих општина бокелских, упућена је цару јула 1871. године.³¹ За повољан и брзи исход ове представке нарочито се залагао Стефан Митров Љубиша, тада предједник Далматинског сабора и делегат истог при Царевинском вијећу у Бечу; али и поред тога министар унутрашњих послова је, преко Намејсништва за Далмацију и Окружног начелства у Котору, обавијестио Которску општину „да понавља оно што јој је и раније ставио до знања, а то је да је добит од државних лутрија за неколико наредних година његово њ. кр. величанство већ удостојило одредити у корист других добротворних установа“, те да према томе он, министар, сада није у стању, а нарочито с обзиром на пренотације разних других сличних установа које немају мању потребу за помоћ, одредити вријеме када ће моћи предложити и подржати код цара дозначивање једног износа у корист изградње болнице у Котору.“³²

Не дуго послвије горњег непативног одговора, који је морао поразно дјеловати у односу на наде у скору изградњу толико заговаране болнице, Општина Котор је добила једно обавјештење које ју је морало увјерити у бесмисленост сваке наде у државну помоћ за изградњу једне цивилне болнице за читаву Боку. То обавјештење је садржано у позиву Окружног начелства Општини да, преко једног свог делегата, учествује у једној комисији која 6. октобра 1871. треба да одреди локацију за градњу једне војне болнице у Котору, односно у блиској околини.³³

Увјерена да држава, која је одлучила да сагради у Котору војну болницу, неће за дуго хтјети да издваја никаква средства

³⁰ ИАК — ОК, фасц. XLV, бр. 201/1.

³¹ Представка је датирана: „У Боки Которској у јунију 1871“.

³² ИАК — ОК, фасц. XLV, бр. 201.

³³ Исто, бр. 127.

и за изградњу једне цивилне болнице, Општина није више ни покушавала да од ње у ту сврху нешто тражи, али ипак није одустала од своје намјере, те је и даље администрирала и појачавала фонд за изградњу планиране болнице,³⁴ који никада није могао да постане толики да би се остварила њена тако дуго и упорно пропагирана иницијатива.

Напротив, идеја о градњи нове³⁵ војне болнице није дуго чекала на своје остварење, и ова болница је, последице једног убрзаног рада на изградњи, већ била отворена када је цар Фрањо Јосиф посетио Котор, 2. маја 1875. године.

У овој новој, војној, болници, пространој и, с обзиром на вријеме њеног грађења, модерној грађевини, могли су се лијечити, у случају нарочите потребе и хитности, и которски грађани, па и остали Бокелџи, као што је то било и за вријеме бивше Југославије, која је, као и окупатори у другом свјетском рату, ову болницу задржала као војну.

Послије ослобођења војна болница у Котору је претворена у цивилну, народну болницу, те се тако скоро последице сто година остварила жеља Которана, изражена одлучном иницијативом и упорним залагањем Которске општине почев од 1862. године.

Славко Мијушковић

³⁴ Исто, фасц. XLIX, бр. 215 и на многим другим мјестима.

³⁵ Стара аустријска војна болница се налазила у згради коју је у исте сврхе била подигла и употребљавала млетачка војска.